

Osmanlı Dönemi Mesleki Müzik Eğitiminde İki Solfej Kitabı: Solfej ve Talim-i Kırâat-ı Musiki*

Two Solfege Books in Professional Music Education in The Ottoman Period: Solfej and Talim-i Kirâat-i Musiki

Gökhan YALÇIN¹ , Abdulkadir İDE²

*Bu çalışma MÜZED Uluslararası 2. İpek Yolu Müzik Konferansı'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Gökhan Yalçın (Doç. Dr.),
Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel
Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim
Dalı, Şanlıurfa, Türkiye
E-posta: gyalcin@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2604-9745

²Abdulkadir İde (Yüksek Lisans Öğrencisi),
Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Müzik Bölümü, Kırıkkale, Türkiye
E-posta: a.kadiride@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3869-2738

Başvuru/Submitted: 09.05.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
19.07.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
12.10.2019

Kabul/Accepted: 15.10.2019

Online Yayın/Published Online: 26.11.2019

Atıf/Citation: Yalçın, Gökhan ve İde,
Abdulkadir. "Osmanlı Dönemi Mesleki Müzik
Eğitiminde İki Solfej Kitabı: Solfej ve Talim-i
Kırâat-ı Musiki." *Türkiyat Mecmuası-Journal of
Turkology* 29, 2 (2019): 645-662.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.6511192>

öz

Osmanlı dönemi'nde Batı müziği II. Mahmud zamanında (1826) mehtar takımının kaldırılarak askeri bandonun kurulması ile kabul edilmeye ve Müzik-i Hümâyün'un kurulması, İtalyan besteci Giuseppe Donizetti'nin getirilmesi ile birlikte Türk müziğinin yanı sıra Batı müzik eğitimi de resmen verilmeye başlamıştır. Donizetti Paşa 1856'da, Callisto Guatelli 1899'da vefatına kadar ve ardından da D'Arenda Paşa Müzik-ı Hümâyün'da birçok öğrenci yetiştirmişlerdir. Müzik-i Hümâyün'da yetişen Türk öğrenciler, Batı müziği nazariyatı ve solfej eğitimine yönelik çeviri ya da telif birçok kitap yayınlamışlardır. Bu yayınlar arasında ilk ve en önemli eserlerden ikisi flütist Mustafa Safvet [Atabinen] Bey'e ait *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki* (1888/1889) ve Mehmed Zati [Arca] Bey'e ait *Kütübhaneye-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* (1899/1900) adlı eserlerdir. Bu eserler Osmanlı dönemi'nin ilk basılı Türkçe solfej kitaplarıdır. Çalışmanın amacı da eserlerin eski harflerden yeni harflere çevirmek sureti ile kullanılan terimlerin günümüze yansımalarını incelemek, kitaplarda yer verilen solfej örneklerinin günümüz mesleki müzik eğitiminde kullanılabilirliğini araştırmak olarak belirlenmiştir.

Kitaplarda uygulamaya yönelik hazırlanan çalışma başlıklarının şu şekilde olduğu belirlenmiştir: "ta'llimler", "temrîn", "kırâat", "vazifeler", "tenbîhler", "mülâhâzat", "meşk" ve "imlâ". Bu başlıklar nazari bilgilerin pekiştirilmesi, icra edilmesi, yazdırılması ve değerlendirilmesi amaçlarına göre belirlenmiştir. Ayrıca bu kitapta yirmi beş "çift sesli solfej" örneklerine de yer verilmiştir. Bu solfejlerin bir kısmı da sözlü eserlerdir. Kitapta geniş ölçüde yer verilen aksak ritimli usullerin öğretilmesinde Türk müziği eserlerine de yer verilmesi Türk müzik eğitimi, çift sesli solfej örnekleri ise çok sesli işitme eğitimi açısından önemli olduğu söylenebilir. *Solfej yahud Nazariyat-ı Musiki ve Kütübhaneye-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* kitaplarının Türkçe Batı müziği terminolojisinin oluşmasında da önemli bir yer teşkil ettiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Solfej, Talim-i kırâat-ı musiki, Mustafa Safvet Atabinen, Mehmed Zati Arca, Musika-i Hümâyün

ABSTRACT

During the Ottoman period in the time of Mahmud II (1826), the education of Western music started to be given formally alongside Turkish music by doing away

with the janissary band, through the establishment of the military band, Muzıka-i Hümâyün and by the commissioning of the Italian composer Giuseppe Donizetti. Donizetti trained many students until his death in 1856. After that another Italian composer, Callisto Guatelli, was commissioned by Abdulhamid II until his death in 1899. The Spanish composer D'Arenda helped Guatelli in Muzıka-yı Hümâyün and replaced him later. Turkish students have published many books or translations of Western music theory and solfege education. One of the first and most important works among these publications is "Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki (Solfege or Music Theory) (1888/1889)" by the flautist Mustafa Safvet [Atabinen] Bey, who is an educator of the Muzıka-i Hümâyün (The Imperial Band of the Ottoman Empire) and the other is "Kütübhan-e-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki (Teaching and Reading of Music From Library of Music) (1899/1900)" by the violinist Mehmed Zati [Arca] Bey, who is also an educator of the Muzıka-i Hümâyün. These works are the first printed Turkish solfege books of the Ottoman period. The aim of this study is firstly to examine the extant terms used by converting these two books from old letters to new letters and then to investigate the usability of the solfege samples included in the books in today's professional music education and to bring them into today's solfege education.

The titles of the works which were prepared for practice are determined as follows: "ta'limler", "temrîn", "kırâat", "vazifeler", "tenbihler", "mülâhâzat", "meşk" and "imlâ". These titles are determined according to the purposes of consolidating, performing, printing and evaluating the theoretical knowledge. Moreover, in this book, twenty five "two voice solfege" examples are also included. Some of these solfeges are vocal works. Turkish music works are used for teaching syncopated rhythms which occur frequently in the book. Moreover it can be said that two voice solfege examples are also crucial in terms of polyphonic hearing. It is seen that the books *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki and Kütübhan-e-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* play an important part in comprising the terminology of Turkish Western music.

Keywords: Solfej, Talim-i kırâat-ı musiki, Mustafa Safvet Atabinen, Mehmed Zati Arca, Musika-i Hümâyün

EXTENDED ABSTRACT

During the Ottoman period in the time of Mahmud II (1826), the education of Western music started to be given formally alongside Turkish music by doing away with the janissary band, through the establishment of the military band, Muzıka-i Hümâyün and by commissioning of the Italian composer Giuseppe Donizetti. Donizetti trained many students until his death in 1856, and later another Italian composer Callisto Guatelli was commissioned by Abdulhamid II until his death in 1899. The Spanish composer D'Arenda helped Guatelli in Muzıka-yı Hümâyün and replaced him later.

It is well-known that, although Italian and Spanish composers had been educating many students and writing many works for piano and orchestra, they had not published any books on music education such as music theory, harmony, solfege or piano education. However the Turkish students they educated published many books or translations of the Western music theory and solfege education. One of the first and most important works among these publications is "Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki (Solfege or Music Theory) (1888/1889)" by the flautist Mustafa Safvet [Atabinen] Bey, who is an educator of the Muzıka-i Hümâyün (The Imperial Band of the Ottoman Empire) and the other is "Kütübhan-e-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki (Teaching and Reading of Music From Library of Music) (1899/1900)" by the violinist Mehmed Zati [Arca] Bey, who is also an educator of the Muzıka-i Hümâyün. These works are the first printed Turkish solfege books of the Ottoman period. Although these works are important in terms of comprising the foundations of today's solfege education, it has been seen that some of these works have not been studied in detail even though they are

mentioned in some studies. The aim of this study is firstly to examine the extant terms used by converting these two books from old letters to new letters and then to investigate the usability of the solfege samples included in the books in today's professional music education and to bring them into today's solfege education.

In this study, a qualitative research method is used. The qualitative research method is defined as the research, in which data collection methods such as observation, interview and document analysis are used and a qualitative process for realizing perceptions and events in a natural environment in a realistic and holistic manner (Yıldırım and Şimşek 2008: 39). The titles of the works which were prepared for practice in the books are determined as follows: “ta’lîmler”, “temrîn”, “kırâat”, “vazifeler”, “tenbîhler”, “mülâhâzat”, “meşk” and “imlâ”. These titles are determined according to the purposes of consolidating, performing, printing and evaluating the theoretical knowledge. The examples of each subject included in *Kütübhâne-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki* are included in more detail in *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki*. Moreover, in this book twenty five “two voice solfege” examples are also included. Some of these solfeges are vocal works. According to the note of Mehmet Zati Bey “no longer the practices will be made by solfege with piano in slow tempo from seventy-second and seventy-third item”, up to the specified items they can be read without considering the pitches (bona), the next will be read briefly as solfege. The examples which are given in *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* can be listed as: gap-filling-completion, note reading (bona), note reading with piano (solfege), reading with different keys, reading vocal works, two voice solfege, finding modulation, transposition.

We can say that one of the most important features of *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* is that it includes the oral works of various Turkish music composers. The yegâh song of Dellalzade (Piyale elde nidem bezmime habib gelir), the yegâh song of Latif Efendi (Va’di unutmaya ey peri), the hicaz song of Hacı Arif Bey (Kamer çehre peri-ru tende canım), the suzidil song of Dellalzade (gönül burcunda ol mahdır), the maye song of Kazasker Mustafa İzzet Efendi (Şeb midir bu ya sevad-ı ah-ı pinhânım mıdır), the Nevâ-Puselik song of Dellalzade (Ey menba-i ihsan-ü ata şah-ı melek zad) are placed with notes and lyrics. In these works, the aim is to teach rhythms of Turkish music. In this study, we conclude that Mustafa Safvet Atabini prepared the work *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki* by utilizing *Theorie de la Musique* by A. Danhauser dated 1872. It is seen that solfege, i.e. musical reading examples occupy a small place but it sets an example for preparation of the work *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* by Mehmet Zati Bey. *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* gives solfege and study examples. Turkish music works are used for teaching syncopated rhythms which occur frequently in the book (see Appendix 2). Moreover it can be said that two voice solfege examples are also crucial in terms of polyphonic hearing (see Appendix 3). It is seen that the books *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki* and *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* play an important part in comprising the terminology of Turkish Western music.

1. Giriş

Günümüzde solfej kısaca “müziksel okuma” olarak bilinmekte ve notaları, adları, ses yükseklikleri, süre, hız, gürlük ve detaylarıyla okumak olarak tanımlanmaktadır (Sun 2014: 1; Özgür ve Aydoğan 2015: 4). İtalyanca (solfeccio) ve Fransızca (solfege) terminolojiden Türkçe terminolojiye giren bu kavram, solfej eğitimi tarihi sürecinde farklı şekillerde tanımlandığı görülür. Yener’e göre solfej, şarkı egzersizlerinde yedi notanın sırayla okunması olarak tanımlanmaktadır.¹ Fenmen’e göre solfej eğitimi, kulağımızın, gözümüzün ve reflekslerimizin eğitimiyle uğraşan ilk müzik tahsilidir ve solfej müziğin tamamen pratik kısmı ile yani reflekslerimizin inkişafı [gelişimi] ile meşgul olur.² Öztuna (2002: 306) “do, re, mi gibi nota isimlerinin sesle teganni edilmesi şeklinde yapılan temrin” olarak tanımlamaktadır. Gazimihal ise solfeji üç şekilde tanımlamaktadır; ilk olarak; nota adları ile söyleyerek bir ses parçasını okumaktır. İkinci olarak, solfeje mahsus olarak yazılı parçalardan birleşik nota mecmuasına denilir.³ Son olarak da musikinin ihzarı [hazırlayıcı] bilgi ve prensiplerinin öğrenim ve öğretiminde de solfej denilmektedir (Gazimihal 1961: 234).

Türkçe yazılı ya da basılı kaynaklar incelendiğinde Batı müziğine ilişkin “solfej” terimi ilk olarak Osmanlı döneminde on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde karşılaşılsa da 1828 yılında Giuseppe Donizetti’nin Musika-i Hümâyun⁴’a göreve getirilmesi ile birlikte Batı müzik eğitiminin yanı sıra solfej eğitiminin başladığını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Donizetti Paşa, 1856’da vefatına kadar birçok öğrenci yetiştirmiş, ardından başka bir İtalyan besteci Callisto Guatelli 1899’da ölümüne kadar II. Abdülhamid tarafından görevlendirilmiştir. İspanyol besteci D’Arenda Musika-i Hümâyun’da Guatelli’ye yardım etmiş ve ondan sonra da yerine tayin edilmiştir.

İtalyan ya da İspanyol bestecilerin birçok öğrenci yetiştirmelerine, piyano ve orkestra için eserler yazmalarına karşın müzik teorisi, armoni, solfej ya da piyano eğitimi gibi müzik eğitimi üzerine herhangi bir kitap yayımlamamışlardır. Fakat yetiştirdikleri Türk öğrenciler, Batı müziği nazariyatı ve solfej eğitimine yönelik çeviri ya da telif birçok kitap yayınlamışlardır. Bu yayınlar arasında ilk ve en önemli eserlerden birisi Musika-i Hümâyun eğitimcilerinden flütist Mustafa Safvet [Atabinen] Bey’e ait *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki* (1888/1889) ve diğeri ise yine Musika-i Hümâyun eğitimcilerinden Mehmed Zati [Arca] Bey’e ait *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* (1899/1900) adlı eseridir. Bu eserler Osmanlı döneminin ilk basılı Türkçe “solfej” kitaplarıdır. Birbirinin devamı niteliğindeki bu eserlerin günümüz solfej eğitiminin temellerini oluşturduğu, bazı çalışmalarda adı geçse de üzerinde detaylı çalışma yapılmadığı görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı ilk olarak *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki* ve *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* kitabın eski harflerden yeni harflere çevirmek sureti ile kullanılan

1 Faruk Yener, *Musiki Lugatı I-Garp Musikisi* (İstanbul: Tasvir Neşriyatı Musiki Eserleri 1, 1944), 92.

2 Mithat Fenmen, *Piyanistin Kitabı* (Ankara: Doğu Matbaası, 1947), 113.

3 M. Ragıp Gazimihal, *Musiki Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961), 234.

4 Kitaplarda (موسيقى هماميون) yazılıdır. Bu çalışmada da yazım olarak “Musika-i Hümâyun” kullanılacaktır.

terimlerin günümüze yansımalarını incelemek, daha sonra da kitaplarda yer verilen solfej örneklerinin günümüz mesleki müzik eğitiminde kullanılabilirliğini araştırmak ve günümüz solfej eğitimine kazandırmak olarak belirlenmiştir.

2. Mustafa Safvet Bey ve *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki*

Mustafa Safvet Atabinen 1853 yılında İstanbul’da doğdu. 1863 yılında Musika-i Hümayun’a girdi ve Guatelli Paşa ile çalıştı. Bir yıllığına Paris’e gönderildi ve Theodore Dubois’den armoni ve kompozisyon dersleri aldı. İstanbul’a döndü ve binbaşı rütbesi ile Musika-i Hümayun’da göreve başladı. 1908’de Musika-i Hümayun’un başına geçti. 23 Haziran 1939’da vefat etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: Letafet (opera-komik), Ertuğrul (uvertür), zeybek (ballet), Chopin’in Impromptu’sunun piyano-flüt aranjmanı, Hicazkâr Müsemmen şarkı (Öztuna 2006: 122). Bu eserlerin dışında 1888 yılında *Solfej yahud Nazariyat-ı Musiki* adlı kitabını yayınlamıştır.

2.1. *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki*

Resim 1. *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki*'de kapak sayfası

1306/1888 tarihli bu eser 119 sayfadır. Maarif Nezaret Celilesi'nin ruhsatı ile basılmıştır (ruhsat numarası yoktur). “Dibace” bölümünün sonunda “Musika-i Hümayun kolağalarından M. Safvet” yazılıdır. Safvet Bey mukaddime bölümünde solfejin ne anlama geldiğini anlatmakta ve kitabın içeriği hakkında bilgiler vermektedir:

Solfej ciddi musiki eğitiminin aslı esası olup “Nazariyat” ve “Tatbikat” gibi başlıca iki kısma ayrılır. Nazariyat kısmı makam, usul konularından, musiki yazmak için kullanılan işaretlerden bahseder. Tatbikat ise yalnız notaların ismini telaffuz ederek terennüm etmeye denilmektedir. Bu risale her iki kısmın eğitimine de hizmet [hizmet] edebilirse de başlıca nazariyat kısmı iltizam olunmuştur [gerekli görülmüştür]. Her bölümün sonunda derslerle ilgili talimler bulunduğundan başka risalenin sonunda birkaç da sada talimi yani *piyanoya tatbiken* çağrılacak talimler yazılmış ve eklenmiştir (Safvet 1888: 5).

Görüldüğü üzere, kitapta müzik teorisi eğitimine öncelik verildiği fakat derslerin sonlarında konu ile ilgili solfej talimlerine de yer verildiği anlaşılmaktadır.

Kitap beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım musiki yazmak için kullanılan işaretleri, ikinci kısım ölçüyü, üçüncü kısım dizi ve aralıkları, dördüncü kısım tonaliteyi, beşinci kısım işaretler ve nüanslar gibi musiki icrasında kullanılan bazı süslemeleri içermektedir (Safvet 1888: 5). Safvet Bey “Mebadi-i Esasiyye” başlıklı bölümde solfejin tanımını şu şekilde yapmaktadır; “Musiki işaret ve kaidelerinin tedris ve ta’lîmine solfej denir. Solfejin manası düm tek usulü ile terennüm etmek [şarkı gibi söylemek] bilimi demektir”.

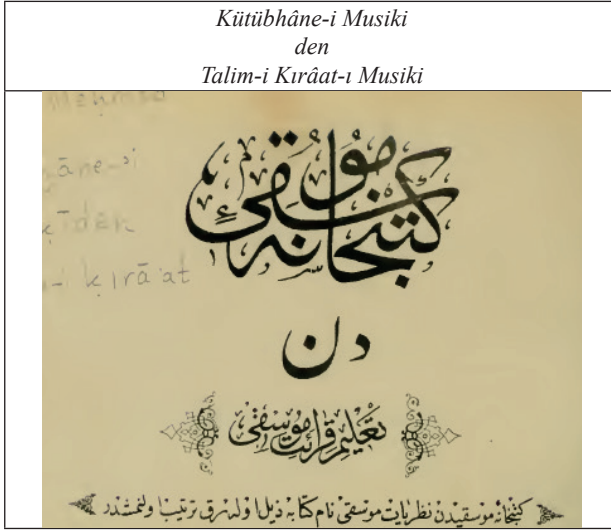
Eserde yer verilen terminoloji incelendiğinde Fransızca terimlerin kullanıldığı rahatlıkla görülmektedir. Fransızca terimler hem Latin harfleri ile hem de Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Safvet Bey “Bu eserde ıstılâhât-ı musikiyi Fransız lisanında kullanıldığı şekliyle kabul etmiş olmama şâyeste-i itiraz görülmez sanırım” sözleri ile Fransızca terminolojiyi olduğu gibi kabul ettiği anlaşılmaktadır (Safvet 1888: 4). Safvet Bey sebebini ise; o tarihe kadar zaten İtalyanca terimler kullanıldığını, İtalyanca ile Fransızca arasında büyük farklar olmadığını ve Fransızca terminolojinin musiki ilmî için daha faydalı olacağı, şeklinde açıklamaktadır. Kitapta kullanılan bazı terimler Tablo 1’de verilmiştir.

Bu eserde solfej örnekleri yok denecek kadar azdır. Kitap başlığı da dikkate alınırsa bu durum dikkat çekicidir. Fakat “ta’lîmler”, “su’âller”, “kırâat”, “vazifeler”, “tenbîhler”, “mülâhâzat” [değerlendirme] ve “imlâ” başlıkları ile ele alınan bölümler mesleki müzik eğitimi kapsamında müzik teorisi eğitimi için önemli olduğu düşünülmektedir. Müzik teorisi bilgisi ta’lîmler, su’âller, vazifeler, tenbîhler ile desteklenmekte ve kırâat ve imlâ ile okutulmuş ve yazdırılarak uygulanmaktadır. Kısaca bu başlıklardan hareketle diyebiliriz ki kitap, öğrencinin bilişsel ve devinişsel kazanımları için belli bir program dâhilinde hazırlanmıştır.

3. Mehmed Zati Bey ve *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki*

Mehmed Zati Arca 1863 yılında İstanbul’da doğdu. Dokuz yaşında Musika-i Hümâyün’a girdi. Aranda ve Guatelli Paşa ile çalıştı. Ayrıca Hacı Arif Bey’den Türk musikisi öğrendi. 1890’da 60 kişilik bir koronun başına getirildi. 1900’de binbaşı, 1907’de miralay (albay) oldu. 1908’de meşrutiyetin ilanından sonra rütbeler indirildi ve Mehmet Zati de binbaşılığa indirildi ve koro şefliği de Miralay Safvet Bey’e verildi. Daha sonraki yıllarında liselerde müzik öğretmenliği yaptı. Ayrıca Darülbeydi ve Darülelhan’da görevler aldı. 1951 yılında vefat etti. Hemen hemen hepsi çok sesli olan Türk makamları ve Batı müziğinde pek çok marş ve eserler yazdı (Öztuna 2006: 70). Bu eserlerinin dışında *Kütübhâne-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki* ve bu eserine ek olarak yayınladığı *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* adlı kitaplarını yayınladı. Bu yayınları daha sonraki yıllarda birçok kere hatta yeni harflerle de basıldı.

3.1. Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki

Resim 2. Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki adlı kitabın kapak sayfası

1316/1899 tarihli bu eser 64 sayfadır. *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki* adlı eser gibi Maarif Nezaret Celilesi'nin ruhsatı ile basılmıştır (ruhsat numarası 267). Kitabın kapak sayfasında da yazıldığı gibi eser yazarın bir önceki yayını olan *Kütübhâne-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki* kitabına ek olarak hazırlanmıştır. Yine kitabın kapak sayfasından Mehmed Zati Bey'in Musika-i Hümayun'a Muallim Sani ve Binbaşı olduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Resim 2).

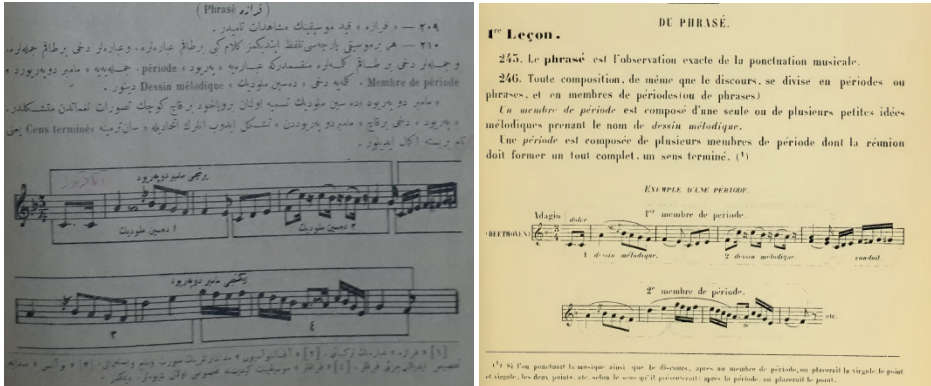
Mehmed Zati Bey "İfade-i Mahsusa" bölümünde kitabı yazma sebebine şu şekilde açıklamaktadır: "öğrencilerimin tedrisi esnasında adı geçen eserimdeki görülen kuralların kullanılmasına çalışmak için bir metot yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur" (Zati 1899:2). "Talim-i Kırâat-ı Musiki" başlığından da anlaşılacağı üzere musiki kırâatı için yani "müziksel okuma" için hazırlanmış bir kitaptır diyebiliriz. Birinci kitap olan "Nazariyat-ı Musiki" de yer verilen bend numaralarına göre (yedinci bentten başlayarak) alıştırmalara yer verilmiştir. Bu alıştırma "vazifeler", "talimler", "kırâat" ve "meşk" başlıkları adı altında verilmiştir. Talim-i Kırâat-ı Musiki'de müzik terimlerinden bahsetmek mümkün olmasa da Nazariyat-ı Musiki'de müzik terimleri ve anlamlarına ulaşmak mümkün olmaktadır. Nazariyat-ı musikinin konuları, içeriği ve yer verilen "ta'limler", "su'âller", "kırâat", "vazifeler", "tenbîhler", "mülâhâzat" [değerlendirme] ve "imlâ" başlıkları dikkate alındığında Mustafa Safvet Bey'e ait Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki kitabı ile neredeyse birebir benzerlikler vardır denilebilir. Gazimihal'e göre (1955: 126) Zati Bey kitabını Safvet Bey'in solfej eğitimini örnek alarak hazırlamış ve hatta Türk müziği bilgileri de kitabına katmıştır. Bu benzerliklerin Medmed Zati Bey'in Mustafa Safvet Bey ile olan mesai arkadaşlıkları ile de ilgilidir diyebiliriz.

Bilindiği gibi Zati Bey'in yazdığı tiyatro eserlerine Safvet Bey müzikler yazmış, hatta Safvet Bey'in teori derslerine Zati Bey dinleyici olarak katılmıştır (Antep 2009: 32). Mehmed Zati Bey kitabında Safvet Bey'in kitabında yer verilen Fransızca terimlere karşı bir adım daha ilerleterek Türkçe terimler kullanmakta, Safvet Bey'in kitabındaki talimleri ve kıraât örneklerini genişletmektedir. Bu benzerlikten hareketle *Solfej ve Talim-i Kıraât-ı Musiki* kitapları birbirinin devamı şeklinde olduğu ve her iki kitabın birlikte değerlendirilmesi, incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. *Nazariyat-ı Musiki*'de kullanılan bazı terimler karşılaştırmalı olarak Tablo 1'de verilmiştir.

3.2. Kitaplarda Kullanılan Terminolojinin İncelenmesi

Batı müziği ile ilgili terimlerin 1828'de Donizetti Paşa'nın *Musika-i Hümâyun*'da göreve getirilmesi ile kullanılmaya başladığı ve terimlerin doğal olarak İtalyanca olduğunu söyleyebiliriz. İlk basılı Türk musikisi edvar kitabı olan *Haşim Bey Mecmuası*'nda da kullanılan Batı müziği terimlerinden (1864) ve Ahmed Rifat ve Kanuni Hasan Dede'ye ait *Miftah-ı Nota* adlı eserden hareketle 1874'e kadar İtalyanca terimlerin kullanıldığı ve 1875 tarihli Hüseyin Remzi'ye ait çeviri eser *Usul-i Nota* ile de Fransızca terimlerin etkili bir şekilde yerleşmeye başladığı görülür. Hüseyin Remzi *Usul-i Nota* adlı kitabını Aleksandr Lagard'ın Fransızca *Principes Elementaire de Musique* adlı kitabından çevirerek hazırlamıştır.

Fransızca kitaplardan çevirinin bir örneğinin de Mustafa Safvet Bey'e ait *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki* adlı kitabının olduğu tespit edilmiştir. Safvet Bey, A. Danhauser'e ait 1872 tarihli *Theorie de la Musique* adlı eserinden neredeyse baştan sona, birebir çeviri yaptığı görülmüştür. Resim 3'te konu anlatımı, örnekler ve talimler bakımından *Solfej* kitabının temel kaynağının *Theorie de la Musique* adlı eser olduğu görülmektedir.

Resim 3. *Solfej* ve *Theorie de la Musique* adlı eserlerde "Phrase" konusu

Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kıraât-ı Musiki adlı eserin birinci cildi olan *Kütübhâne-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki* adlı eserde de *Solfej* adlı eserden büyük ölçüde yararlanıldığı

görülür. Hatta Zati Bey bazı bölümlerin alıntısını A. Danhauser'in eseri olan *Theorie de la Musique*⁵’den yaptığını belirtmektedir (Zati 1897:119). Fakat Fransızca terimlere karşı Mehmed Zati Türkçe terimler de geliştirmiştir. Bu önemli adımın yanı sıra Talim-i Kırâat (solfej) örnekleri ile de gerçek bir solfej eğitiminin geç kalınmış örneklerini *Talim-i Kırâat-ı Musiki* adlı eseri hazırlayarak ortaya koymuştur. Mehmed Zati Bey her iki eserinde de Fransızca terminolojiye karşı günümüze kadar ulaşacak birçok Türkçe terim geliştirmiş, kullanmış, hatta birinci kitabının son bölümünü bir nevi müzik sözlüğü olarak hazırlamıştır. Örneğin porte terimi yerine hutut, gam terimi yerine sıra, mezür yerine ölçü terimi önerilmiştir. Kitaplarda yer verilen terimlerin tamamı Ek 1’de verilmiştir. Bu terimlerden bazılarının hâlâ kullanılıyor olması bakımından mezkûr kitapların, günümüz musiki terimlerinin yerleşmesinde önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

4. Kitaplarda Uygulamaya Yönelik Kullanılan Çalışmaların İncelenmesi

Kitaplarda uygulamaya yönelik hazırlanan çalışmaların başlıkları şu şekilde olduğu belirlenmiştir: “ta’lîmler”, “temrîn”, “kırâat”, “vazifeler”, “tenbîhler”, “mülâhâzat”, “meşk” ve “imlâ”. Bu başlıklar nazari bilgilerin pekiştirilmesi, icra edilmesi, yazdırılması ve değerlendirilmesi amaçlarına göre belirlenmiştir.

1. Tâ’lîmler: “öğretme”, “öğrenme”, “egzersiz” anlamlarına gelmektedir. Bu başlık adı altında kullanılan “...ezber olarak kırâat...”, “...notaların isimlerini üzerine yazma...”, “... misaller yazma...”, “...usul vurdurma...”, “...sual etme...” gibi cümleler incelendiğinde öğrenciye genellikle bilişsel ve devinişsel davranışlar kazandırmanın amaçlandığı söylenebilir.

2. Temrîn: “alıştırma”, “egzersiz” anlamına gelmektedir. Bu başlık adı altında öğrencilere “mürekkep usuller kaç nevidir”, “hutut ne demektir”, “koma ne demektir” gibi sorular sorulmakta, bilgi düzeyleri sınanmaktadır.

3. Kırâat: “okuma” anlamına gelmekte müzikte ise “müziksel okuma” anlamına gelmektedir. Kırâat başlığı adı altında kullanılan “...Hoca Efendi... misaller yazıp talebeye kırâat ettirecektir”, “...her notayı piyanoya tatbiken kırâat ettirilmeli”, “kırâatda sesin piyano ile tatbiki matlub değildir [istenilmemektedir]”, “...şakirdana piyanoya tatbiken birçok misaller okutturmalıdır...” gibi cümleler incelendiğinde solfej eğitimine yönelik davranışlar kazandırmanın amaçlandığı görülmektedir.

4. Vazifeler: “görev”, “ödev” anlamına gelmektedir. Bu başlık adı altında verilen bölümlerde “...kle dö sol ile tatbik olunacak...” gibi cümleler kullanılmaktadır ki bir çeşit ödevler verilerek bilişsel davranış kazandırmanın amaçlandığı söylenebilir.

5. Tenbîhler: “uyarmak”, “tembihlemek” anlamına gelmektedir. Bu başlık adı altında kullanılan “...fasılalar ile gayet iyi ülfet etmek [kaynaşmak, dostluk kurmak] lazımdır... piyanoya veyahut bir saza tatbiken fasılalara çalışmak lazımdır”, “...şakird yalnız ikinci hatta

5 Bu eser daha sonraki yıllarda da çeşitli müzik kuramcıları tarafından Türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır (Danhauser, Adolphe ve Baran, İlhan. *Temel Müzik Kuralları*. Ankara: Belgi Yayınları, 1988).

vaz olunan kle dö sol ile nota okumaya çalışacaktır” gibi cümleler incelendiğinde konulara yönelik çeşitli uyarılarda bulunduğu görülmektedir.

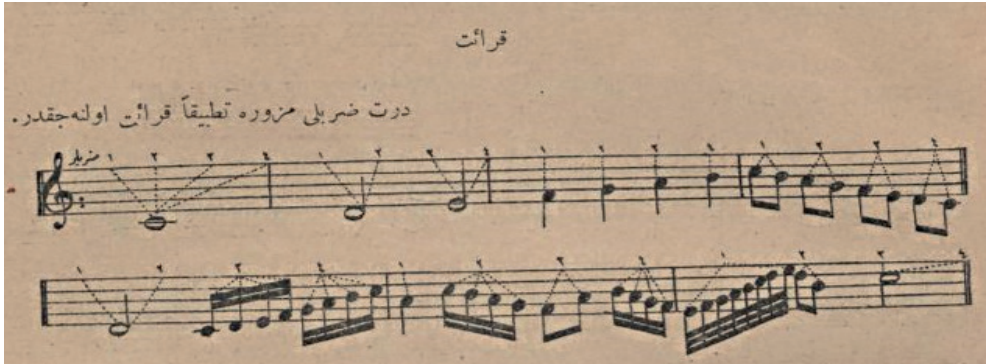
6. Mülâhazat: “irdelemek”, “ayrıntılı düşünmek” anlamına gelmektedir. Sadece “solfej yahud nazariyat-ı musiki” kitabında görülen bu başlık adı altında konunun bazı ayrıntılarına dikkat çekilmektedir.

7. Meşk: “yazı örneği”, “temrin/alıştırma” anlamına gelmektedir. “Nazariyat-ı Musiki”de yer verilen bu konu tâ’lim başlığı adı altında yer verilerek eksik nota yazılarını tamamlama üzerine hazırlanmış örnekleri içermektedir.

8. İmlâ: “doldurma”, “yazı bilgisi”, “yazı” anlamına gelmektedir. Bu konu başlığı altında Mehmed Zati Bey “...Hoca Efendi...birçok misaller kırâat ettirmeli ve sonra mezkur kaidelere dair imlalar yazdırmalıdır”, “...diyezler ve bemoller üzerinden şakirdana imlalar yazdırarak...” şeklinde bilgiye dayalı çalışmalar yaptırırken Mustafa Safvet Bey ise “...hoca darbları göstererek kuvvetli bir sada ile atideki [aşağıdaki] talimin her mezürünü [ölçüsünü] birkaç kere yani şakirde tefhim edinceye kadar [anlatana kadar] terennüm edecek [okuyacak] ve şakird de işittiği ibareyi notaların valurlarına [değerlerine] tatbiken imla edecektir” şeklinde “müziksel dikte/yazma”ya dayalı olarak çalışmalar yaptırmaktadır.

5. Kitaplarda Kullanılan Solfej Örneklerinin İncelenmesi

Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki’de az da olsa solfej örneklerine yani müziksel okuma örneklerine yer verilmiştir. Bu örnekler “kırâat” başlığı altında verilmekte ve kimi örnekler piyanoya uygun yani ses yüksekliği ile kimi örnekler ise piyanoya uygun olmadan yani nota isimleri ile (bona) okunması istenmektedir (Resim 4).

Resim 4. *Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki*’de kırâat örneği

Kütübhâne-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki’de yer verilen her konunun örneklerine *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki*’de genişletilmiş olarak yer verilmektedir. Ayrıca bu kitapta yirmi beş “çift sesli solfej” örneklerine de yer verilmiştir. Bu solfejlerin bir kısmı da sözlü eserlerdir. Mehmed Zati Bey’in şu notundan “bundan böyle atideki (yetmiş

iki, yetmiş üçüncü maddeden itibaren) talimler gayet ağır olarak piyanoya tatbiken kırâat olunacaktır” anlaşıldığı üzere belirtilen maddelere kadar ses yükseklikleri dikkate alınmadan okunabilir (bona), sonrakiler ise kısaca solfej olarak okunacaktır.

Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki'de yer verilen örnekler şu şekilde sıralanabilir: boşluk doldurma-tamamlama, nota okuma (bona), piyanoya tatbiken nota okuma (solfej), farklı anahtarlarla okuma, sözlü eserler okuma, iki sesli okuma, modülasyon bulma, transpoze etme. *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki*'nin en önemli özelliklerinden birisi de çeşitli Türk musikisi bestecilerinin sözlü eserlerine de yer verilmesidir diyebiliriz. Dellalzade'nin yegâh şarkısı (Piyale elde nidem bezmime habib gelir), Latif Efendi'nin yegâh şarkısı (Va'di unutma ey peri), Hacı Arif Bey'in hicaz şarkısı (Kamer çehre peri-ru tende canım), Dellalzade'nin suzidil şarkısı (gönül burcunda ol mahdır), Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye ait maye şarkı (Şeb midir bu ya sevad-ı ah-ı pinhânım mıdır), Dellalzade'nin Nevâ-Puselik şarkısı (Ey menba-i ihsan-ü ata şah-ı melek zad) notaları ve güfteleri ile verilmiştir. Bu eserlerde Türk musikisi usullerinin öğretilmesi amaçlanmaktadır. Solfej ve bona örneklerinin kolay ezgilerden zor ezgilere şeklinde sıralandığı ve aksak usullerin öğretilmesinde bilinen ezgilerden örnekler seçilmesi, eğitimin yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene ya da çevreden evrene ilkesine uygun hareket edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu yönüyle kitapların günümüz mesleki müzik eğitiminde kullanılabilirliğine işaret etmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Türkçe basılmış *Solfej yahud Nazariyat-ı Musiki* ve *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* kitapları incelenmiştir. Bu kitaplar Osmanlı döneminde Musika-i Hümayun eğitimcileri tarafından hazırlanmış ilk Türkçe basılı solfej kitaplarıdır. Mustafa Safvet Atabinen'e ait *Solfej yahud Nazariyat-ı Musiki* adlı eser A. Danhauser'e ait 1872 tarihli *Theorie de la Musique* adlı eserden yararlanılarak hazırlanmıştır. Solfej yani müziksel okuma örneklerinin az olduğu, fakat Mehmet Zati Bey'e ait *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* adlı eserin hazırlanmasında da örnek teşkil ettiği görülmüştür. *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* adlı eser solfej ve çalışma örnekleri üzerine hazırlanmıştır. Kitapta geniş ölçüde yer verilen aksak ritimli usullerin öğretilmesinde Türk müziği eserlerine de yer verilmesi Türk müzik eğitimi (bk. Ek 2), çift sesli solfej örnekleri (bk. Ek 3) ise çok sesli işitme eğitimi açısından önemli olduğu söylenebilir. *Solfej yahud Nazariyat-ı Musiki* ve *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* kitaplarının Türkçe Batı müziği terminolojisinin oluşmasında da önemli bir yer teşkil ettiği görülmüştür.

Solfej yahud Nazariyat-ı Musiki ve *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kırâat-ı Musiki* adlı kitapların çevirilerinin yapılması ve yeni harflerle tekrar baskıları yapılarak Türkiye'de günümüz mesleki müzik eğitiminin önemli bir parçasını teşkil eden solfej eğitimine kazandırılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Antep, Esin. *Osman Zeki Üngör ve Müsiki İnkılâbı*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- Danhauser, Adolphe ve Baran, İlhan. *Temel Müzik Kuralları*. Ankara: Belgi Yayınları, 1988.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitap Evi Yayınları, 2012.
- Fenmen, Mithat. *Piyanistin Kitabı*. Ankara: Doğu Matbaası, 1947.
- Gazimihal, Mahmut Ragıp. *Musiki Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961.
- Gazimihal, Mahmut Ragıp. *Türk Askeri Mızıkaları Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- Özgür, Ülkü ve Aydoğan, Salih. *Müziksel İşitme Okuma Eğitimi ve Kuram*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2015.
- Öztuna, Yılmaz. *Türk Musikisi Akademik Klasik Türk San'at Musikisi'nin Ansiklopedik Sözlüğü Cilt I-II*, Ankara: Orient Yayınları, 2006.
- Safvet, Mustafa. *Solfej yahud Nazariyat-ı Musiki*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1888.
- Sun, Muammer. *Solfej 1*. Ankara: Sun Yayınevi, 2014.
- Yener, Faruk. *Musiki Lugatı I-Garp Musikisi*. İstanbul: Tasvir Neşriyatı Musiki Eserleri 1, 1944.
- Zatı, Mehmed. *Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kirâat-ı Musiki*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1897.

EKLER

Ek 1. Terimler

Tablo 1. Kitaplarda kullanılan bazı terimler

Mustafa Safvet <i>Solfej Yahud Nazariyat-ı Musiki</i>		Mehmed Zati- <i>Kütübhâne-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki</i>	
Yabancı Terim	Önerilen Terim	Yabancı Terim	Önerilen Terim
Note	Not	Not	Not
Ut	اوت - ut	Ut	اوت - Ut - Do
Re	ره - re	Re	ره - re
Mi	می - mi	Mi	می - mi
Fa	فا - fa	Fa	فا - fa
Sol	صول - sol	Sol	صول - sol
La	لا - al	La	لا al
Si	سی - si	Si	سی - si
Portee	Porte	Porte	Hutut
Gamme	Gam	Gam	Sıra
Solfege	Solfej	Solfej	Solfej
-	Hat munzam	Hat munzam	Ek çizgi
Octave	Oktav	Oktav	Sekizinci
Cle	Kle-miftah	Kle	Anahtar
Cle de fa	Kle dö fa	Kle dö fa	Fa anahtarı
Cle de sol	Kle dö sol	Kle dö sol	Sol Anahtarı
Cle de ut	Kle dö ut	Kle dö ut-kle dö do	Ut anahtarı-Do anahtarı
Valeur	Valur	Valur	Kıymet
Ronde	Rond	Rond	Birlik-Dört dörtlük
Blanche	Blanş	Blanş	İkilik-iki dörtlük
Noire	Nuar	Nuar	Dörtlük-bir dörtlük
Croche	Kroş	Kroş	Sekizlik
Double croche	Duble kroş	Duble kroş	On altılık
Triple croche	Triple kroş	Triple kroş	Otuz ikilik
Quatruplecroche	Katruple kroş	Katruple kroş	Altmış dörtlük
Silence	Silans	Silans	Sükûn, Sükût, es
Pause	Poz	Poz	Birlik es-Dört dörtlük es
Demi-pause	Dömi-poz	Dömi poz	İkilik es-İki dörtlük es
Soupir	Supir	Supir	Dörtlük es-Bir dörtlük es
Demi-soupir	Dömi-supir	Dömi supir	Sekizlik es
Quartdesoupir	Kart dö supir	Kart dö supir	On altılık es
Huitiemesoupir	Vityem dö supir	Vityer dö supir	Otuz ikilik es
Seiziemesoupir	Seziyem dö supir	Seziyem dö supir	Altmış dörtlük es
Mesure	Mezür	Mezür	Ölçü-usul
Temps	Tan	Tan	Zaman-darb
Temps fort	Tan for/darb-ı sakil	Tanfor	Darb-ı sakil
Temps faible	Tan febil/darb-ı hafif	Tanfebil	Darb-ı hafif
Chiffre	Şifre	Şifre	Rakam
Puvan	Nokta	Puvan	Nokta
Liaison	Liyezon	Liyezon	Bağ
Mesur composee	Mezur kompoze	Mezur kompoze	Mürekkebin usul

Mesure simple	Mezur simpıl	Mezur simpıl	Mezur simpıl
Rhythme	Ritim-vezin	Ritim	Vezin
Syncope	Sinkop	Sinkob (سينقوب)	Merbut
Contre-temps	Kontru-tan	Kontrutan	Darb-ı ma'nus
Point d'orgue	Puvan dorg	Puvandorg	Nokta-i imtidadiyye
Point d'arret	Puvan darre	Puvandarre	Nokta-i tevakkuf
Alteration	Alterasyon	Alterasyon	Tadilat
Aksidan	Arıza	Aksidan	Arıza
Diese	Diyez	Diyez	Diyez
Bemol	Bemol	Bemol	Bemol
Becarre	Bekar	Bekar	Naturel
Intervalle	İnterval	İnterval	Fasıla
Intervalle harmonique	İnterval armonik	İnterval armonik	Hem ahenk fasılalar
Armature de cle	Armatür dö kle	Armür dö kle	Anahtarın cihazı
Accentuation	Aksantü asiven	Aksantü asiven	Hareke
Nuance	Nüans	Nüans	Fark
Forte, piano	Forte, piyano	<i>F, p</i>	Ef, p
Ornement	Orneman	Ornemen	Tezyinat
Appogiature	Apajiyatür	Apajiyatür	Takid
Mordant	Mordan	Mordan	Tehyic
Enharmonie	Anarmoni		
Fioriture-cadenza	Fiyoritor-kadenza	Kadans	Kafiye
Reprise	Repriz	Röpriz	Tekrar
Akolad	Akolad	Akolad	Rabt
Arpege	Arpej	Arpej	Sagirtme
Mouvements	Muvman-hareket	Muvman	Hareket
Gamme diatonique	Gam diyatonik	Gam diyatonik	Tabi el makam sıra
Gamme chromatique	Gam kromatik	Gam kromatik	Mülevven
Ton	Ton - طون		
Comma	Koma	Koma	Küçük fasıla
Intervalle harmonique	İnterval Armonik	İnterval armonik	Fasıla-i ahenk
Intervalle melodique	İnterval melodik	İnterval melodik	Fasıla-i nagamiyye
Superieure	Superior	İnterval superior	Fevkani fasıla
İnferieure	İnferior	İnterval neferior	Tahtani fasıla
Diminuee	Diminue	Diminue	Eksilmiş
Augmentee	Ogmante	Ogmante	Artmış
Majeure	Majör	Majör	Kebir
Mineure	Minör	Minör	Sagir
Juste	Jüst	Tam	Tam
Renversement	Ranversman	Ranversman	Çevirme
Ünison	ünison	Ünison	Hem sada-birinci fasıla
Generateur	Jeneratör	Jeneratör	Müellid-esas olan
Acord parfait majeure	Akor parfe	Akor parfe majör	Mükemmel majör mutabakatı
Not diyatonik	Not diyatonik	Not diyatonik	Tabi el makam not
Not tonale	Not tonal	Not tonal	Makama ait not
Modes	Mod	Mod	Tarz

Tonique	Tonik	Tonik	Makamı
Dominante	Dominant	Dominant	Galib
Sous-dominante	So dominant	Sudominant	Taht galib
Note sensible	Not sansible	Sansible	Hassas
Sus-tonique	Su tonik	Sutonik	Fevki makamı
Sus-dominante	Su dominante	Sumedyant	Taht vasati
Mediante	medyant	Mediyant	Vasati
Octave. Tonique	Oktav-Tonik	Oktav	Oktav-sekizinci
		Ton (طن)	Makam
Tetracorde	Tetrakord	Tetrakord	Çehar sada
Tetracorde Inferieure	Tetrakord enferiyor	Tetrakord enferiyor	Fevkani çehar sada
Tetracorde Superieure	Tetrakord süperiyor	Tetrakord süperiyor	Tahtani çehar sada
Transposition	Transpozisyon	Transpozisyon	Takdim-i te'hir
Armure	Armür	Donanım	Cihaz
Modulation	Modülasyon	Modülasyon	Tebdil-i tarz

Ek 2. Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kirâat-ı Musiki'de Solfej Örneği

قوت طغون بختی بند کوی شرقینده لایز قرانت (۵)

بی نه ده ال نه یاز
ده له سوره لورکه بیب بیب
در جان ره له تن یه ما سره عم یه ما
آه دم یاز در مان یاز ده جان
ظن آه بیب ع آه
در ای ع لایع آه نه رو ده نه من م
سرره عم یه ما ره له سوره ای یاز غزل بیو
در در مان یاز ده جان در جان ره له تن یه ما

(۵) بوشقیلرینی فاسکلرینه غایب قهیلرینه سن مسکونه قرانت اتمک لایزیندور

Ek 3. Kütübhâne-i Musikiden Talim-i Kirâat-ı Musiki'de Çift Sesli Solfej Örneği

۶۷

نبرد ۶

نبرد ۷

p

p

